

"לפי שאין בקיאין לשמה" - מהות החשש וטיבו

אמיר כהן

- א. מבוא
- ב. בירור החשש לשיטת רבה
- ג. דעת רש"י
- ד. דעת התוספות
- ה. משמעות התקנה
- ו. דעת הר"ן

א. מבוא

המשנה הראשונה במסכת גיטין (ב.) קובעת כי "המביא גט ממדינת הים צריך שיאמר בפני נכתב ובפני נחתם". נחלקו האמוראים (ב.) מה הסיבה שבגללה תיקנו חכמים ששליח המביא גט ממדינת הים יצטרך להעיד שבפניו נכתב ונחתם הגט. "רבה אמר לפי שאין בקיאין לשמה רבא אמר לפי שאין העדים מצויין לקיימו". הגמרא מקשה על שיטת רבה, שלפי שיטתו אמירת השליח היא עדות לכל דבר ואם כן למה שנסתפק בעדות עד אחד בלבד ולא נצריך שניים, כמו כל עדויות שבתורה. אחרי דין ודברים קצר מגיעה הגמרא למסקנה שאכן צריך פה שני עדים אבל- "והכא משום עיגונא אקילו בה רבנן. האי קולא היא! חומרא היא! דאי מצרכת לה תרי לא אתי בעל מערער ופסיל ליה חד אתי בעל ומערער ופסיל ליה." (ג.) התקנה מחייבת לא רק במקרה בו שליח מביא גט, אלא אפילו כשהאשה עצמה מביאה את גיטה - "תנן האשה עצמה מביאה גיטה ובלבד שצריכה לומר בפ"נ ובפ"נ שלא תחלוק בשליחות". לעומת זאת, כאשר הבעל מביא את הגט אין התקנה חלה "תניא הוא עצמו שהביא גיטו אינו צריך לומר בפ"נ, ובפ"נ טעמא מאי אמור רבנן צ"ל בפ"נ ובפ"נ דילמא אתי בעל מערער ופסיל ליה השתא מנקט נקיט ליה בידיה וערעורי קא מערער עליה..." (ה.)

ב. בירור החשש לשיטת רבה

לפי רבא, מובן שהחשש עמו מתמודדת התקנה הוא מערעור הבעל, שיבוא ויטען שהגט מזויף. במצב זה ב"ד יצטרך לקיים את הגט ע"י הבאת עדים, ומכיוון שהגט הובא מחו"ל לא יהיו מצויים בפניו ב"ד עדים לשם כך. התקנה באה לפתור בעיה

זו, ומשהעיד השליח שבפניו נכתב ונחתם גט זה, אין עוד צורך בקיום במקרה של ערעור. לפי רבה נראה שהחשש הוא לא מפני ערעור הבעל אלא חשש פסול בגוף הגט. עם זאת, עדיין לא ברור האם מדובר בחשש עצמי בגוף הגט הפוסל אותו, או שהגט כשר אבל על מנת למנוע לעז שיצא על האשה במקרה שיבוא הבעל ויערער התמרנו על השליח שיעיד וכולם ידעו שגורשה כשורה.

ג. דעת רש"י

בדף ב: מסביר רש"י (ד"ה "לפי שאין בקיאין לשמה") את דברי רבה כך- "אין בני מדינת הים בני תורה ואין יודעים שצריך לכתוב הגט לשם האשה", ולכן אומר השליח בפ"נ ובפ"י. מכאן, שהבעיה היא בעיה עצמית בגוף הגט הבא מחו"ל, שלא נכתב כראוי. החשש הוא שמא הגט אינו כשר. ובד"ה "ורבן הוא דאצריכו"-מפרש רש"י שחששם של רבנן הוא "דאשכח כתוב ועומד כגון שנכתב לשם א' מבני עירו ששמו כשמו ושמה כשמה ונמלך מלגרש"¹ וכדי למנוע את הטעות הזו תוקנה התקנה. כמו כן בגמרא דף ג. מובא שאם העיד עד אחד על הגט ובא הבעל ומערער וסותר את עדותו נפסלת העדות ומפרש רש"י בד"ה "דאי מצרכת תרי" שנפסלת עדותו של השליח כיון ש"אוקי חד לבהדי חד"². ועתה משבטלה העדות אנו חוזרים למצב שבו כאילו לא נאמר כלום ובכל זאת אומרת הגמרא שהגט פסול כלומר מהתחלה היה הגט פסול.

אם נדייק בדברי רש"י נסיק שהחשש הוא ממשי שמא לא נכתב הגט לשמה, והוא נפסל עוד לפני ערעור הבעל. לא הוא הפך את מעמד הגט מכשר לפסול אלא מאז כתיבתו היה פסול וכל שעשה הבעל, היה ליידע אותנו בזה. נמצא גם שהבעל נאמן, שהרי ברגע שבא וטען שהגט פסול כיון שלא נכתב לשמה-האמנו לו.

תוס' ד"ה "לפיי" (ב:) מקשים על העמדה זו³, שהרי ראינו בברייתא (ה.) "הוא עצמו שהביא גיטו אין צריך לאמר בפני נכתב ובפני נחתם" ואם החשש הוא אכן אמיתי מדוע לא נדרוש גם מהבעל שיאמר בפ"י ובפ"י כדי למנוע מצב שיביא גט שלא נכתב לשמה. עוד קשה מהמשך הברייתא שאומרת שטעם הדבר שאינו צריך לאמר הוא "מינקט נקיט ליה בידיה וערעורי קא מערער עליה?!" ומדוע לא נחשוש

¹ מקרה בו סופר כתב גט לשם שמעון ויפה ואחר כך נמלך שמעון והועבר הגט לשמעון ויפה אחרים ונמצא שהגט לא נכתב לשמם

² כלומר תעמיד אחד מול אחד. לא בגלל שלבעל יש יותר כוח הוא פוסל את עדותו של העד אלא כיון שיש אחד מול אחד מתבטלת עדות שניהם.

³ עכשיו שהוא עצמו מביא את הגט בידו האם יערער על כשרות הגט?

שיבוא הבעל ויטען שכשנכתב הגט לא ידע שצריך להיכתב לשמה ורק עכשיו גילה את זה ולכן מערער?⁴

החתם סופר מתרץ בחדושו (ה.) שלא מדובר באותם זמנים. בדף ב: מדובר על מצב שבו הסופרים לא היו בקיאים לשמה ולכן החשש היה ממשי ובגללו תיקנו את התקנה אבל בדף ה. מדובר במצב שבו כבר בקיאים לשמה ("לאחר שלמדו) אבל כיון שסוף סוף היה פעם חשש ממשי אנו חוששים שמא יחזור דבר לקלקולו ושמא יצא לעז ולכן תוקנה התקנה. ממילא ברור גם נימוק הברייתא למה אין הבעל אומר - כיוון שאין אנו חוששים ללעז שיוציא לאחר שהביא את הגט שהרי כולם יודעים שהסופרים בקיאים וידעו מיד שהבעל שקר⁵ ונשאר רק החשש שמא יחזור דבר לקלקולו ובגלל חשש אחד לא מתקנים.

ד. דעת התוספות

נוסף לקושייה שהקשו תוסי' על רש"י בדף ב: "לפ"י, בדף ג. (ד"ה "חד אתי") הם מפרשים שטעם הפסילה של הגט במקרה שבו הבעל עירער ("חד אתי בעל ומערער ופסיל ליה") הוא החשש שמא יאמינו ללעז אבל מצד עצמו - הגט כשר. נראה להסיק מכאן שהתוספות סוברים שהחשש הוא לא ממשי - שהגט לא נכתב לשמה, אלא אכן הוא נכתב לשמה וכמו שאמרה הגמרא (ב:) "רוב בקיאים הן וסתם ספרי דדייני מייגמר גמירי" ואנו סומכים על הסופרים במדינת היס שמכירים את הצורך וכותבים את הגט לשמה, אלא שאנו חוששים שלמרות זאת יבוא הבעל ויטען בשקר שהגט לא נכתב לשמה, וטענה זו תוציא לעז על האשה כיון שיחשדו בה שלא מגורשת ובניה מבעלה השני ממזרים. אם כן, נסיק מכאן גם שהבעל שקרן שהרי הגט כשר ונכתב לשמה והבעל מערער בשקר ולא נאמן. אמנם אם הבעל הוא אכן שקרן למה נפסל הגט ע"י עדותו? מתרצים תוסי' שלא העירער של הבעל פוסל את הגט אלא הלעז שיוצא - גיטין לעזים פסולים כיון שהעולם מתייחס אליהם אחרת (ג. ד"ה חד).

⁴ ותוסי' מתרצים שמכאן שהחשש לא שלא נכתב לשמה אלא חשש מפני לעז.

⁵ הנ"מ בין התוסי' לתת"ס הוא במקרה שבו הבעל עירער לפני שהיו בקיאים: לפי החת"ס החשש אמיתי ולכן יאמר הבעל פ"י ובפ"י ולפי התוסי' החשש הוא לעז גם לפני שבקיאים ולכן לא יאמר פ"י ובפ"י.

ה. דעת הר"ן

כותב הר"ן (א.ד"ה "ובדין") : "ואצרוך נמי אליבא דרבה למיחש שמא לא נכתב לשמה אם יבוא הבעל ויערער..." . נראה. לכאורה שיש כאן סתירה בדבריו כיון שמצד אחד יש חשש ממשי (דעת רש"י) שהגט לא נכתב לשמה ומצד שני מסייג זאת הר"ן "אם יבוא הבעל!" ואם החשש הוא אכן אמיתי אז גם אם לא יבוא עדיין יתכן שלא נכתב לשמה!

ישוב הסתירה: כותב הר"ן (ב. ד"ה "וכתב"): "דמדינא לא צריך אלא מפני חשש שמא יבוא הבעל ויערער אין לחוש לערעורו אלא כשהוא נותנו לשליח להולכה לפי שבשעה שהגט יוצא תחת ידו אינו גומר ומגרש עדיין ולפיכך חוששים שמא ימלך ויערער..."

המציאות היא אכן שרוב הגיטין נכתבין לשמה אבל סוף סוף יש מעט שלא ולכן אם יבוא הבעל ויערער אי אפשר לא להאמין לו כיון שאולי אכן לא נכתב לשמה. מצד שני המציאות היא שהרבה בעלים מתחרטים על הגירושין ומערערים בשקר, ולכן נצרכנו לתקן את תקנת בפ"נ ובפ"נ כדי למנוע מבעלים להעיד בשקר, ואם למרות זאת הם כן מעידים - מאמינים להם. נראה מדברי הר"ן לומר שהגט אכן היה כשר עד שבא הבעל ומשבא-הפך אותו לפסול.

ו. משמעות התקנה

עד עכשיו עסקנו בבירור החשש לדעת רש"י תוספות והר"ן. כעת נבדוק לאור דעות אלה מהי סיבת תקנת אמירת בפ"נ ובפ"נ לדעת כל אחד וכיצד היא מועילה:

לשיטת רש"י שהחשש הוא האם הכתיבה נעשתה לשמה, והגט נפסל כבר בשעת כתיבתו, צריך לומר שסיבת התקנה היא בירור אופן הכתיבה וע"י אמירת בפ"נ ובפ"נ הגט הופך לכשר. אולם לשיטת תוס' שהגט מצד עצמו כשר וסיבת התקנה היא למנוע מהבעל שיבוא להוציא לעז תועיל התקנה שע"י שיאמר בפ"נ ובפ"נ מוכח שהגט נכתב כשורה ומגורשת ויש רגלים לדבר וכעת לא יבוא הבעל לשקר. לר"ן -אמנם ביד הבעלים לפסול את הגט אבל מאחר שתוקנה התקנה והעיד השליח על הגט הבעל יותר על רצונו לפסול את הגט כיון שכבר נשלם מעשה הגירושין.